شێوازناسییا چیرۆکێ لدویڤ کاری (ڤەکۆلینەکا زمانڤانییا ئەرکییە)

عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا [*] و شێرزاد سەبری علی [**] و نەوزاد عەبدوللا حاجی [***]

[*] بەشێ زمانێ کوردی، فاکولتییا زانستێن مرۆڤایەتی، زانکۆیا زاخۆ، هەرێما کوردستانێ -عێراق

[**] بەشێ زمانێ کوردی، فاکولتییا زانستێن مرۆڤایەتی ، سکۆلا ئادابێ، زانکۆیا دهوك، هەرێما کوردستانێ - عێراق

[***] بەشێ زمانێ کوردی، فاکولتییا زانستێن پەروەردەیی ،سکۆلا پەروەردا بنیات، زانکۆیا دهوك، هەرێما کوردستانێ -عێراق

(مێژوویا وەرگرتنا ڤەکولینی: 19 گولان، 2013، مێژوویا رەزامەندیا بەلاڤەکرنێ: 25 چریا دووێ، 2013)

پوخته

د رێزمانا ئەرکیدا گریمانە ئەڤەیە کو مۆدێلێن ئەزموونێ د چارچووڤێ پرۆسان و برێکا میتائەرکێ هزری د زمانیدا رەنگڤەددەت. بڤی رەنگی ڤەکۆلەران پێکول کرییە لدویڤ جورێن پرۆسان و دەستنیشانکرنا فریکانس و ئامارێ، ئەزموون، هزر و جیهانا ناڤخۆییا نڤیسەری ئاشکەرا بکەن. دیارکرنا میتائەرکێ ئەزموونی برێکا سیستەمێ تێپەری دهێتە ئەنجامدان، سیستەمێ تێپەریژی میکانیزما دەربرینا میتا ئەرکێ هزرییە.

ئەڤ ڤەکۆلینە لژێر ناڤونیشانێ ((شێوازناسییا چیرۆکێ لدویڤ کاری – ڤەکۆلینەکا زمانڤانییا ئەرکییە))، پێکولێ دکەت شێوازێ تایبەتێ دوو چیرۆکێن (دحو کورەکێ شیم بوو) یا نڤیسەر (یونس ئەحمەد) و چیرۆکا (گۆڤەندا ل بەر مرنێ) یا نڤیسەر (باڤێ نازێ) دەستنیشانبکەت. ئەڤ چەندە ژی لدویڤ سیستەمێ تێپەری و د چارچووڤێ رێزمانا ئەرکییا هالیدای هاتییە ئەنجام دان.

لڤێرێ پێکول هاتییەکرن رێژا هەر پرۆسەیەکێ بهێتە زانین و لدویڤ رێژا وان شێوازێ نڤیسەری بهێتە دەستنیشانکرن، بۆ ڤێ چەندێ ژی کار مینا نیشانکارەکێ شێوازی د هەر پرۆسەیەکێدا هاتییە وەرگرتن.

بۆ ئەنجامدانا ڤێ ڤەکۆلینێژی ڤەکۆلەران گریمانەیەك دانایە کو (د هەر دوو چیرۆکاندا نڤیسەران گرنگی ب دوورهێلی دایە و هەتا رادەیەکێ زۆر شێوازەکێ وەکهەڤ بکارهینایە.) و ڤەکۆلەران پێکولکرییە برێکا ئامارێ راستی و نەراستییا وێ بسەلمینن. ل داوییێ ڤەکۆلەر گەهشتینە وێ ئەنجامێ کو (د چیرۆکا (گۆڤەندا ل بەر مرنێ)دا، پتر گرنگی ب دوورهێلی هاتییە دان و تاك مینا کەسەکێ جڤاکی و رەفتارا وی د ناڤ جڤاکیدا جهێ بایەخێ بوویە، لێ د چیرۆکا (دحو کورەکێ شیم بوو)دا، جەخت لسەر رەفتارا کەسایەتییان واتە کەسێ تاك و رەفتارێن وییێن تایبەت هاتییەکرن بڤی رەنگی یەروڤاژیا گریمانا ڤەکولینێ هاتە سەلماندن. ب دەربرینەکا دن نڤیسەرێن هەر دوو چیرۆکان شێواز و جیهانبینییەکا جیاواز هەیە.)

پێشەکی

1- ناڤونیشانێ ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە لژێر ناڤونیشانێ ((شێوازناسییا چیرۆکێ لدویڤ کاری – ڤەکۆلینەکا زمانڤانییا ئەرکییە))، پێکولێ دکەت شێوازێ تایبەتێ دوو چیرۆکێن (دحو کورەکێ شیم بوو) یا نڤیسەر (یونس ئەحمەد) و (گۆڤەندا ل بەر مرنێ) یا نڤیسەر (باڤێ نازێ)دەستنیشانبکەت. ئەڤ چەندە ژی

لدویڤ سیستەمێ تێپەری و د چارچووڤێ رێزمانا ئەركیيا هالیدايدا هاتییە ئەنجام دان.

2-گرنگییا ڤەكۆلینێ:

گرنگییا ئەڤێ ڤەكۆلینێ د ئەڤان خالێن خوارێدا:

1-هەتا نهو چ ڤەكۆلینێن تایبەت لسەر دیاركرنا شێوازێ نڤیسەری لدویڤ رێبازێن زمانی و بتایبەتی رێبازا ئەركی، لسەر دەقێن ئەدەبیێن نڤیسەرێن كورد نەهاتییەئەنجامدان. لەوا ئەڤ ڤەكۆلینە دشێت رێخۆشكەرەك بیت بۆ ڤەكۆلینێن بەرفرەتر دڤی بیاڤیدا.

2-سەرەرای ئەڤا بوری ئەڤ ڤەكۆلینە دشێت شێوازێ تایبەتێ هەر دوو نڤیسەرێن ناڤبری دەستنیشانبكەت.

3. گریمانا ڤەكۆلینێ:

ب شێوەیەكێ گشتی ڤەكۆلین ل سەر بنەمایێ گریمانا ژێری هاتییە ئەنجامدان:

(د هەر دوو چیرۆكاندا نڤیسەران گرنگی ب دوورهێلی دایە و هەتا رادەیەكێ زۆر شێوازەكێ وەكهەڤ بكارهینایە.)

4-رێبازا ڤەكۆلینێ:

ئەڤ ڤەكۆلینە ل دویڤ رێبازا ئەركی هاتییە ئەنجامدان. ب پشتبەستن بكارهینانا شیوازێ ئامارێ د دیاركرنا شیوازێ هەر دوو نڤیسەراندا.

5-ناڤەرۆكا ڤەكۆلینێ:

ئەڤ ڤەكۆلینە ژ پێشەكی و دوو پشكان پێكدهێت. د پشكا ئێكێدا بەحسێ چارچووڤێ تیۆری هاتییە كرن (زمانڤانییا ئەركییا سیستماتیك، میتائەركێ ئەزموونی، سیستەمێ تێپەری، ئەرك و واتایێن زمانی، لارستە، پرۆسە). د پشكا دووێدا ئامارا پرۆسێن بكارهاتی د چیرۆكێن هەر دوو نڤیسەراندا هاتییە نیشاندان.

پشكا ئێكێ

چارچووڤێ تیۆریێ ڤەكۆلینێ

1-1- زمانڤانییا ئەركییا سیستماتیك – Systemic Functional Linguistics

بۆ نیشاندان و شرۆڤەكرنا چەوایيا وێنەكرنا كەسایەتی و چارچووڤێ چیرۆكێ كۆمەكا رێزمانا هەیە. ئەڤ رێزمانە دشێن دۆخێن هەلبژارتنا كەسایەتی و سروشتێ وان شرۆڤە بكەن. ل ڤێرێ مەبەست ژ (رێزمانێ) واتا وێیا بەرفرەهـ نینە، واتە رێزمان لڤێرێ ب واتا شرۆڤەكرنا مۆرفۆلۆژی و سینتاكسی نینە، بەلكو مەبەست پێ شرۆڤەكرنا ئەركی و واتا سەنتەرییا زمانییە. كەواتە مەبەست ژ رێزمانێ، شرۆڤەكرنا سیستەماتیكا وان بنەمایانە كو كاریگەری لسەر چەوایيا هەلبژارتنا پەیڤ و زنجیرەیا پەیڤێن زمانەكێ دیاركری هەیە، هەروەسا پێدڤییە كۆما وان واتایانژی كو ئاخڤتنكەرێن زمانێ دیاركری بڤان زنجیرەیێن هەلبژارتنێڤە گرێددەت بهێتە بەرچاڤگرتن.[1]

ئێك ژ ڤان رێزمانان كو گرنگیێ ب ڤی بیاڤی ددەت، رێزمانا سیستماتیكە. ئەڤ رێزمانە دكەڤیتە د چارچووڤێ زمانڤانییا ئەركیدا. زماڤانییا ئەركی – Functional linguistics ئێكە ژ سێ نێرینێن زالێ

بسـەر زمانڤانییا تیۆریدا. هەروەسـان (زمانڤاییا ئەركیژی دابەشی چەندین جورێن دی مینا رێزمانا ڤـەدیتنێ – Emergent Grammar = EG ، رێزمانا ئەرك و لێزڤرینێ – Role and Reference Grammar RRG = و رێزمانـا سیسـتماتیك – Systemic Grammar دبیت.) [2]

رێزمانا سیستماتیك كاریگەرە ب رێزمانا كـەڤنا ئـەركییا ئـەوروپی و زمانڤـانێن قوتابخانا لەنـدەنێ بتایبەتی كاریگـەرە ب (تیـۆرا سیسـتەم–رۆنـان – System-structure theory) یـا جـی.ئـار.فیرسـی - J.R.Firth ل سـالێن دناڤبـەرا (1930–1950)دا. هالیـدای ژ قوتـابیێن فیرسـییە كـو شـیا رێزمانا سیسـتماتیك پێشـبێخیت. ئـەو د رێزمانـا خـۆدا سیسـتەمێ فـۆرمیێ زمـانی و سیسـتەمێ واتـایی و ئەركی لگەل دەورووبەری بـاس دكـەت. [3] دڤـێ ڤەكۆلینێـدا مـە رێزمانـا سیسـتماتیك وەرگرتییـە. رێزمانـا سیسـتماتیك یـان (زمانڤانییـا ئـەركییا سیسـتماتیك – Systemic Functional Linguistics) بریتییە ژ بكارهینانا زمانی ژ لایێ خەلكیڤە بـۆ بجـە هینانا كـارێن وان د نـاڤ دەوروبـەرەكێ جڤاكیـدا. كەواتـە (((SFL) چارچـووڤەكێ سیسـتماتیكە بـۆ ڤەكۆلینێ ل بكارهینانا زمانی د دەوروبەریـدا. ئـەڤ تیۆرە ل شوینا جەختكرن لسەر رۆنـانێن فـۆرمی – formal structures و یاسـایێن زمـانی، دڤێـت وێ واتـایێ بدەتـە زمـانی كـو ژێـدەرەكێ مرۆڤیـە د پەیوەندیێن جڤاكیدا. (SFL) بتایبەتی، گرنگیێ ددەتە چـەواتیا بكارهینـانا زمـانی ژ لایـێ خەلكیڤـە د دەوروبەرێن جیاوازدا و چەواتییا پێكهاتـا زمـانی د ڤان دەورروبەراندا.)) [4] بكورتی ئـەم دشـێین بێـژین (SFL) زمان و دەوروبەرێ جڤاكی پێكڤە گرێددەت و رەهەندەكێ جڤاكی ددەتە زمانی.

خالێن سەرەكی د ڤێ تیۆرێدا ئەڤەنە كو زمان:

بۆ مەبەستەكا ئەركی دهێتە بكارهینان.

واتایێن وی – زمانی– لژێر كاریگەرییا دەوروبەرێ جڤاكی و كەلتوورینە و د ڤان دەورروبەراندا دهێنـە ئالوگۆركرن.

بۆ دروستكرنا واتایێ دهێتە بكارهینان.

پرۆسەیەكا سیمیۆلۆژییە، پرۆسەیەكە كو واتایێ لدویڤ هەلبژارتنێ دروست دكەت. [5]

لدویڤ نێرینا هالیدای زمان مینا تۆرەكێیە كو ژ كۆمەكا سیستەمێن پێكڤەگرێدای دروست بوویە و برێكا هەلبژارتنێن تێكچرژای دەربرینێ ژ واتایـەكا دیـاركری دكـەت. هـەر خالـەكا ڤـێ تـۆرێ كـو هەلبژارتنـەك تێـدا رووی ددەت، هـەلگرا دوو كەرەستانە:

ژینگـەها دەورووبـەرێ هەلبـژاردتێ كـو ژ هەلبژارتنێن بەرێ دهێتە دروست كرن.

كۆمەكا ئەگەران– هەلبژارتیان كـو هەلبـژارتنا دیاركری پێدڤییە ژناڤ واندا بهێتەئەنجامدان. ئەڤ هەر دوو خالە پێكڤە سیستەمەكی دروست دكەن. [6]

بڤـی رەنگـی گرۆپـەكێ هەلبـژارتنان دروسـت دبیت، كو لـدویڤ بـارێ دیـاركری، ئێـك ژ وان هەلبژارتیان دهێتە هەلبـژارتن و بڤـی رەنگـی دەق دروست دبیت. نڤیسەر و هۆزانڤان ڤێ هەلبژارتنێ

ئەنجام ددەت و بڤی رەنگی ژ ناڤ كۆمەكا پێكهاتێن جوراوجور كو هەنە، پێكهاتا ئەو دخوازیت هەلدبژێریت و شێوازێ خۆ دەستنیشان دكەت و هەر ئەڤەیە كو شێوازێ نڤیسەرەكی ژ شێوازێ نڤیسەرێن دی جودا دكەت. [7]

هەر لەوا هالیدای دەقی وەكی تشتەك یانژی متایەكێ بەرهەمهاتی دزانیت، متایەكێ كو بۆ بەرهەمهینانا وی چەندین پێنگاڤ هاتینە هاڤێتن هەتا بوویە دەق. (كریس – Kress) لدویف نێرینا زانایێن ئەركی بڤی رەنگی باسێ دەقی دكەت: (دەق، بەرهەمێ هندەك بارێن جڤاكیێن تایبەتە كو ژلایێ ئێك یان چەند ئاخفتنكەر و نڤیسەرانڤە و بۆ ئارمانج و مەبەستێن جیاواز بەرهەم دهێت. واتە جهێن خۆ د دەقیدا پەیدا دكەن، لێ ژێدەرێ وان دەرڤەی دەقی واتە بارێ جڤاكییە.) [8]

1-2- میتائەركێ ئەزموونی – experiential Metafunction

هەر وەكی بەری نها هاتییە گوتن زمان رەنگڤەدانا جیهانا دەرڤە و ناڤخۆیا مرۆڤییە. لەوا (رێژەیەكا زۆرا ئەزموونێن مەیێن رۆژانە برێكا كریار، رووداو، هزركرن و وێنەكرنێن مە دروست دبن و دهێنە پێناسەكرن و سیستەمێ زمانی ئەڤ ئەركێ گرنگ هەیە كو ڤان كریار و پێنگاڤێن جوراوجورێن جیهانێ ڤەدگوهێزیت و نیشان ددەت. واتە زمانی شیانا ڤەگوهازتنا كریار، ئاخڤتن و هزرێن مە هەیە.) [9] بڤی رەنگی زمان هۆكار و روویەكێ دنێ دەربرین و نیشاندانا هزر و چالاكیێن مرۆڤییە.

كەواتە ئەڤە پشتەڤانیا وێ بۆچوونێ دكەت كو رێزمانا لارستێ میكانیزمەكە بۆ نیشاندانا (كۆدكرنا) وی تشتێ ئەم دبێژین، هزرلێدكەین و ئەنجامددەین. هەروەسا ئەڤە ب وێ واتاییە كو گونجانەك دناڤبەرا رێزمانا گرۆپەكا پەیوەندیێن گەلەك ئەبستراكتیدا هەیە ، مینا ئەوا دناڤبەرا تشت، دۆخ و چەمكێن لۆژیكیدا هەی. [10]

دەمێ زمان بۆ نیشاندانا روودانێن جیهانا فیزیكی یان ئەبستراكتی دهێتە بكارهینان، بۆ نیشاندانا مۆدێلێن ئەزموونان د دەقێ زارەكی یان نڤیسیدا، مفا ژ میتائەركێ ئەزموونی دهێتە وەرگرتن.

میتائەركێ ئەزموونی نیشانەیەكا گرنگا شێوازییە، بتایبەتی بۆ دیاركرنا شێوازێ گۆتارا چیرۆكێ، چونكی دووپاتییێ لسەر چەمكێ شێوازی دكەت مینا هەلبژارتنەك دناڤ چەندین هەلبژارتنێن دیدا كو د ناڤ سیستەمێ زمانیدا هەنە و نڤیسەر دشییا ئەنجام بدەت. رێكێن جیاواز هەنە كوئەم دشیێن برێكا زمانی (وێنەیەكێ هۆشی) ژ راستیێن دەورووبەرێ خۆ بكێشین. [11]

(هالیدای – Halliday) د رێزمانا ئەركییا سیستەمیدا (Systemic Function Grammar) ڤی ئەركێ زمانی بۆ میتا ئەركێ هزری و لژێر وێژی بۆ میتائەركێ ئەزموونی دزڤرینیتەڤە. كەواتە د رێزمانا ئەركیدا، میتائەركێ ئەزموونی ب پێشكەشكرنا نموونێن ئەزموونێ د دەقێ نڤیسی و زارەكیدا، ڤی

ئەركی بجه دهینیت. ئەزموونا مرۆڤی ژ جیهانا دەرڤە پرت پرت و پەرش و بەلاڤە. ئەڤ قۆناغە ب كەرتكرنێ (segmentation–) دهێته نیاسین. پاشی د قۆناغا كۆدكرنێدا، ئەزموون د چارچووڤێ نیشانێن زمانیدا دهێنە كۆدكرن (codification). [12]

چونكی د چارچووڤێ رێزمانا ئەركیدا، دشیاندا هەیە نموونێن ئەزموونێ د قالبێ كار و پرۆساندا (processes) و برێكا میتائەركێ ئەزموونی بهێنە نیشاندان، لەوا ئەم دشێین برێكا شرۆڤەكرنا كاران و دەستنیشانكرنا پرۆسان، رادە و رێژا بكارهینانا وان دەستنیشانبكەین و بڤی رەنگی ئاگەهداری ئەزموون، هزركرن و جیهانا ناڤخۆییا نڤیسەری ببین. ئەڤ میتائەركە هەر وەكی بەری نها هاتییە گوتن نیشانە و نیشانكارەكێ گرنگە بۆ دیاركرنا شێوازێ گۆتارا چیرۆكێ. د راستیدا هەلبژارتنا هەلبژارتەیەكی د ناڤ سیستەمێ زمانیدا لسەر بناغێ وان پالدەرانە كو ئاخفتنكەر و نڤیسەری هەنە. كۆما ڤان هەلبژارتیان، دەقەكی پێكدهینیت كو بشێوەیەكێ جیاواز هاتییە رێكخستن و شرۆڤەكرن. [13] كەواتە دەق كۆمەكا هەلبژاتیانە كو نڤیسەری ب ئارمانج ئەنجامداینە، و ئەڤ هەلبژارتنە ژ نڤیسەرەكی بۆ نڤیسەرەكێ دن جیاوازە. هێڤێنێ ڤێ هەلبژارتنێ ژی جورێ كارییە.

3-1- سیستەمێ تێپەری – Transitivity

ئێك ژ وان پشكێن رێزمانا هالیدای كو دشێت خزمەتا ڤێ ئارمانجا مە بكەت، ئەو پشكە كو گرێدای هەلبژارتنێیە د سیستەمێ تێپەرییێ لارستان (Clause)دا.

(دەلیڤە و شیانا رێزمانی بۆ نیشاندانا ئەزموونێ د زمانیدا، ب سیستەمێ تێپەری دهێتەنیاسین. لڤێرێ مەبەست ژ چەمكێ تێپەری ئەو چەمك نینە ئەوا د رێزمانێن كەڤندا دهێتە بكارهینان. د رێزمانا كەڤندا ئەو كارێن كو بەركاری وەردگرن، ب كارێ تێپەر دهێنە نیاسین. د ڤێ ڤەكۆلینێدا، تێپەری، لدویڤ چارچوڤێ رێزمانا ئەركی هاتییە بكارهینان كو بریتییە ژ نیشاندانا پرۆسە و واتا وان پرۆسان د رستێدا.) [14] پرۆسە بخۆ ژ سێ پشكان پێكدهێت كو سیستەمێ تێپەری وان ژ ناڤ كۆمەكا هەلبژارتییێن دناڤ سیستەمێ زمانیدا هەلدبژێریت. د سیستەمێ زمانیدا، پشتی هەلبژاتنەكێ ژ ناڤ كۆما هەلبژارتییێن دیێن سیستەمێ وێ، جارەكا دی تووشی سیستەمەكێ دی دبیت كو پێدڤییە هەلبژارتنەكا دی بهێتە ئەنجامدان و بەردەوام بڤی رەنگی هەلبژارتن دهێنە ئەنجامدان، هەتاكو پێكهاتەیەكا زمانی لدویڤ وێ رامانا ئاخفتنكەر و نڤیسەری دڤێت دروست دبیت. [15] ب دەربرینەكا دی سیستەمێ تێپەری پۆلینكرنەكە كو بۆ شرۆڤەكرنا ریزمانا لارستێ، پێكهاتا رستێ، لگەل ئاماژەكرن ب پەیوندییا كاری verb– ب كەرەستێن گرێدای ب وێ پێكهاتێڤە دهێتە ئەنجامدان. [16] ئەڤ سیستەمە دەربرینێ ژ روودان، پەیوەندی، دۆخ، هزركرن، هەست، رەفتار، هەبوون و نەبوونا دیاردێن جیهانێ دكەت،

كـو هـەر ئێـك ژ ڤانـان ب پرۆسـەيەك دهێـت،ە هژمارتــن و بناڤكرن. [17]

سيستەمێ تێپەرى ميكانيزما دەربڕينا ميتائـەركێ هزرى و ئەزموونييە د زمانيدا. خالا گـرنگ ئـەوە كـو تێپـەرى، ئەگـەرێ هەلبـژارتنا سيسـتەمايتك بەرهەڤ دكەت، هەلبژارتنەك كو لـدويڤ پالـدەرێن گوهدار و نڤيسـەرى د نـاڤ كۆمـەكا هەلبـژارتنێن ديێن سيستەمێ زمانيدا، هاتييە ئەنجادان. هەر لـەوا مۆديل و سيستەمێ تێپەرى مينا ئـامير و شـێوازەكێ گرنگـێ بـاوەرپێكرى، د شـرۆڤەكرنا دەقـان و بتايبەتى د شێوازناسييا دەقيدا گرنگى پێدهێتـەدان. [18]

كەواتە ئەڤ سيستەمە باسێ وێ چەندێ دكەت كا كارەكێ ديارکرى بەرکارێ راستەوخۆ وەردگريت يانژى نە. د ڤێ تيۆرێدا گريمانە دهێتەكرن كو پرۆسێن واتايى و پشكدارێن كو ب هاريكارييا فرێزێن ناڤى و كارێن ديارکرى د لارستێدا دهێنە دەربڕين، رەنگڤەدانا وى تشتينە كو ئەم هزر دكەين د جيهانا دەرڤەدا هەنە. ب هاريكارييا كۆمەكا هەلبژارتنان كو دناڤ كومەكا سنووردارا پرۆسە و ئەركێ پشكداران كو د رێزمانا لارستێدا و ب تايبەتى د كاريدا هاتينە دەربڕين،ئەم نێرينا خۆ لسەر دورهێلى ديارد كەين. [19]

بۆ دەستنيشانكرنا سيستەمێ تێپەريێ دوو دەقـان پێدڤييە پێنگاڤێن ژێرى بهێنە هاڤێتن:

1. راڤەكرنا مۆدێلا تێپـەرييا هاتييـە هەلبـژارتن د هەر دوو دەقاندا لـدويڤ پێنگاڤێن ژێرى:

أ. دەستنيشـانكرنا جـورێ وان پرۆسـێن هاتينـە بكارهينان.

ب. دەستنيشـانكرنا جـورێن پشـكدارێن هـەر پرۆسەيەكێ.

ت. دەستنيشانكرنا وى جورێ تايبەتێ پشكداران، كو رۆلێ سەرەكى دبينيت.

2. دەستنيشانكرنا ئـەنجامێن راڤـەكرنێ، ژ ئـەنجامێ وى سيستەمێ تێپەريێ د هەر دوو تێكستاندا هاتييە بكارهينان، هندەك ئەنجام دەردكەڤن، كو شـێوازێ هەر دەقەكى نيشانددەن. [20]

1-4- ئەرك و واتايێن زمانى

هاليداى سێ ئەرك و واتايێن زمانى دەستنيشان دكەت:

ئەركێ هزرى (Ideational Function)

ئێكەم ئەركێ زمـانى ئـەركێ هزرييـە كـو بـۆ دەربڕينا ناڤەرۆكێ دهێتەبكارهينان. ب هاريكارييـا ڤى ئەركى ئاخڤتنكەر يان نڤيسـەر ئـەزموونێن خـۆ هەمبەر دياردێن جيهانێ بەرجەستە دكەت. و ئەڤـە ئەزموونا وى ژ جيهانـا ناڤخۆيـا وى، كارڤـەدانێن وى، نياسينێن وى، وەرگرتن و تێگەهەشـتنێن وى، چالاكييا وييا ئاخڤتنێ ژى بخۆڤە دگريت. [21]

ب واتايەكا دى ئاخڤتنكـەر باسـێ ئـەزموون و هەستا خوە ل هەمبەر جيهانا دەرڤە دكەت. ئەركێ هزرى گرنگييەكا تايبەت ددەتە جيهانا دەوروبەرێ

مە، واتە كی چ كارەكی بـۆ كەسـەكی، كـەنگی، لكیڤە، بۆچی و چەوا ئەنجام ددەت. [22]

ئەڤ پێكهاتا واتایی واتە ئـەركێ هزرییـێ زمـانی، دەمـێ د ئاسـتێ لیكسـیكی-رێزمـانی--lexico grammatical دا روودەدت، د پێكهاتـا تێپـەرییا – transitivity structure زمانیدا دەردكـەڤیت، و ئـەڤ پێكهاتەیـەژی د یەكـەیا لارسـتێدا كاردكـەت. د پێكهاتـا تێپەرێژیـدا كەرسـتێ كـو پرۆسـێ نیشـان ددەت، رۆلێ سەرەكی دبینیت. ئەڤ كەرەسـتەیەژی (كار– verb)ـە. د پێكهاتـا تێپەریـدا دوو زاراڤـێن (كارێ تێنەپەر – intransitive vrb) و (كاری تێپەر – transitive) دهێنە بكارهینان. د كارێ تێنەپـەردا بتنێ ئێك پشكدار هەیـە. مینـا (ئـازاد هـات.) و د كارێ تێپەردا دوو یان سێ پشكدار هەنە. (ئازادی پەرتووكەك بۆ نەوزادی كری.) [23]

ب هاریكارییا ڤی ئەركێ زمانی ئەم دشێین جیهانا دەرڤە دابەشی سێ پشكان بكەین، ب واتایەكا دی هەر بەندەك ژ سێ پشكان پێكدهێت:

أ. **پرۆسە** (Process) كو چاڤدێرە لـسەر رویدانەكێ، رەنگڤەدانەكێ، دۆخەكی، پرۆسەكا سۆزداری، ئاخڤتنێ یان هەبوونێ. [24] پتر د فرێزا كاریدا دەردكەڤیت، و بتنێ شەش جورێن سەرەكیێن پرۆسان (مادی، هۆشەكی، پەیوەندی، رەفتاری، كەلامی، هەیی) هەنە. [25]

ب. **پشكدارێن پرۆسێسێ** كو بریتینە ژ فاكتەرێن پشكدار د وێ پرۆسێدا و د چارچووڤێ پرۆسێدا كار دكەن. ئەڤ فاكتەرە دشێن یان هۆكارێ پرۆسێ بن یان پرۆسە لـسەر وان روی دا بیت، یان مفا ژ پرۆسێ وەرگرتبن. [26] پتر د فرێزا ناڤیدا دەردكەڤن و لـدور هەڤالناڤێژی د گرێیێن هەڤالناڤیدا دەردكەڤن. ئەڤ رێزمانە نێزیكی بیست جورێن پشكداران دەستنیشاندكەت، كو هەر چار یان پێنج پشكدار گرێدای پرۆسەكێنە. [27]

ج. **كەرەستێن دەوروبەرێ پرۆسێ (Circumstantial Elements)** ئەو فاكتەرن كو دەم و جه و شێوێ كاركرنێ و ئامیر و كەرەستە و دوخێ پرۆسێ دەستنیشان دكەن. [28] پتر د گرێیێن هەڤالكاری، خستنەسەری – ئەو گرێنە ئەوێن ئامرازێ خستنەسەر دناڤبەرا دیاركەر و دیاركریدا دهێن-،لارستێن هەڤالكارییێن پارستەیی دەردكەڤن. [29]

بۆ نموونە:

(مام مشەختی كورێ من ژ دارا گویزێ فرِی.) [30]

((فرِی)) پرۆسە

((مام مشەختی))، ((كورێ من)) پشكدارێن پرۆسێ

((ژ دارا گویزێ)) فاكتەرێن دەورووبەرێ پرۆسێنە

ئەركێ كارلێكرنێ (Interact ional function) :

زمان بكارێ پارازتن و رێكخستنا پەیوەندیێن جڤاكی رادبیت و كارڤەدانێن ناڤ خەلكیدا نیشان ددەت، مینا دروستكرن و پارازتنا پەیوەندییێ، كارتێكرن ل رەفتارێن هەڤدوو، دەربرِینا نێرینا خوە

یا كەسوكی لهەمبەر جیهانێ و گوهورینا د واندا. كەواتە پشكەك ژ هەر دەقەكی دەربڕینێ ژ كارڤەدانا كەسێن پشكدار د وێ پرۆسا پەیوەندییێدا دكەت. [31] ب دەربڕینەكا دی ئاخڤتنكەر یان نڤیسەر مفا ژ دۆزەكێ وەردگریت داكو ب هاریكاریا وێ، پێوەندییێ دگەل كەسێن دەوروبەر یان خوینەری دا بكەت، بڤی رەنگی زانیارەكێ ددەت، فەرمانەكێ ددەت، پرسیارەكێ دكەت و ئەنجامدانا خزمەتگوزاریەكێ پێشنیاز دكەت. [32]

بۆ نموونە:

((كیڤە چو، ئبلیسێ لەعنەتی؟))[33] راگەهاندنا پرسیارە.

((خو بێ دەنگ كەن و سەحكەنێ دێ چ كەم.)) [34] فەرمانكرنە.

((بابێ وی چاڤێ خو د ناڤ حەشامەتێ گێراندن و سەرێ خو هەژاند و ب بێزاری پێنگاڤێن خو هاڤێتن و قەستا دحویی كر.)) [25] راگەهاندنا رووتە.

((ناڤێ وێ بكەنە كلسوم، ناڤەكێ ئاخرەتیە و بێ پیرۆزە.)) [36] پێشنیازكرنە .

1. **ئەركێ دەقی (Textual function) :**

ئەم برێكا زمانی، پەیاما خۆ ب شێوەیەكی رێكدئێخین كو لگەل پەیامێن دی و دەوروبەرێن مەزنتر كو تێدا دئاخڤین یان دنڤیسین، بگونجیت. [37] لدویف ڤی ئەركی ئاخڤتنكەر یان نڤیسەر پەیامەكێ كو لسەر بناغی هەر دوو ئەركێن سەری دروست بوویە، ل شێوێ ئاخاڤتن یان نڤیسین (یان هەر شێوەكێ دی) رێك دئێخیت و ڤەدگوهێزیتە كەسێ بەرامبەر. ب واتایەكا دی ب بەرچاڤگرتنا هەر دوو ئەركێن سەری دەقەكی دئافرینیت، چونكی دەق دانەیەكا واتاییە و هەر ب هاریكاریا ڤی ئەركییە كو گوهدار یان خوینەر دشێت دەقەكی ژ كۆمەكا رستێن هەرەمەكی جودا بكەت. [38]

هالیدای پێكهاتا دەقی (یان لارستێ) دابەشی دوو پێكهاتەیێن جیاواز، واتە (پێكهاتا نیهاد-گوزارە Structure thematic) [39] و (پێكهاتا زانیاریێ Information structure) و پشكەكا نەپێكهاتەیی واتە (پێكڤەگرێدانێ Cohesion) دكەت.

نموونە بۆ پێكهاتان:

((ئەم ماینە بێ شیڤ.)) [40]

ئەم = نیهاد

ماینە بێ شیڤ = گوزارە

د ڤێ نموونێ دا (ئەم) (زانیارییەكا كەڤنە) چونكی بەری وێ جارەكا دی د ناڤ دەقی دا هاتیە و (ماینە بێ شیڤ) زانیارییەكا نوویە چونكی بەری وێ دناڤ دەقی دا نەهاتیە.

5-1- لارستە- clause

زمان ب شێوەیەكێ گشتی و هەر دەقەك ب شێوەیەكێ تایبەتی د ئێك دەمدا هەلگرێ سێ واتایانە و هەر سێ واتا تەواوكەرێن هەڤدوونە. هەر واتایەك ب شێوەیەكێ تایبەت و برێكا پێكهاتەیەكا زمانیا تایبەت دروست دبیت. د هەر

دەقەكیدا یەكەیەكا بتنێ دشێت د ئێك دەمدا سێ پێكهاتە هەبن و برێكا وێ دشێت هەلگرێ سێ واتایان بیت. ئەڤ یەكەیە كو هەر سێ ئەركێن زمانی تێدا دەردكەڤن و پێكڤە واتا گشتی دروست دكەن ب (لارستە– clause) دهێتە نیاسین. [41] كەواتە هەر لارستەك ژ سێ پێكهاتێن جیاواز و د ئەنجامدا سێ واتایێن جیاواز پێكهاتییە. بڤی رەنگی هەر كەرەستەكێ لارستێ دشێت سێ رۆلان ببینیت. بۆ نموونە (بكەر) دشێت ببیتە (بكار)، (بكەر– subject) و (نیهاد– theme). [42]

مامۆستای پەرتووك دا قوتابی.

مامۆستا (بكار، بكەر و نیهاد)ـە.

پەرتووك مامۆستای دا قوتابی.

پەرتووك (نیهاد)، مامۆستا (بكار و بكەر)ـە.

نموونا ئێكێ كو كەرەستەك هەر سێ رۆلان دبینیت ب لارستەكا بێنیشان – unmarked دهێتە هژمارتن و نموونا دوویێ و هەر نموونەكا دی كو (نیهاد و بكەر) ژ لایێ كەرەستەكی بتنێڤە نەهینە نیشاندان، لارستا نیشاندارە– marked.

هەر ئێك ژ ڤان سێ ئەركان د ئێك ژ سێ پێكهاتێن لارستێدا دەردكەڤیت و ئێك ژ رۆنانێن ئەركێن وێ پێكهاتێ دروست دكەت: (بكار) د پێكهاتا هزریا لارستێدا، (بكەر) د پێكهاتا كارلێكرنا لارستێدا و (نیهاد) د پێكهاتا دەقیا لارستێدا. [43]

1-6- پرۆسە

پرۆسە دابەشی دوو گرۆپێن (پرۆسێن سەرەكی) و (پرۆسێن لاوەكی) دبن. پرۆسێن (ماددی، هۆشی و پەیوەندی) سەرەكینە و پرۆسێن (رەفتاری، كەلامی و هەبوون) لاوەكینە.

1. پرۆسێن ماددی– material process: پرۆسێن گرێدای كارڤەدانێن بەرهەست

پرۆسێن ماددی ئەو پرۆسەنە كو دشێن د بەرسڤا پرسیارێن ژێریدا بهێن: ((چ روویدا؟ یان (وی/ وێ) چ كر؟)) ئەڤ پرۆسەیە داكو لگەل پشكداران بهێن پێدڤییە (ئامیر) هەبیت، (واتە تشتەك كو كارتێكرنێ وەربگریت و د هندەك رێزماناندا ب وەرگر – theme دهێتە نیاسین.) ئەڤ ئامیرە ب شێوەیەكێ گشتی بەری پرۆسێ هەیە، لێ ئەگەر ژ ئەنجامێ پرۆسێ پەیدا ببیت ب ئامیرێ وەرگرێ كارتێكرنێ دهێتە بناڤكرن. [44] كارێن ڤێ پرۆسێ لدویڤ واتا وان د لارستێدا و لدویڤ كریارا وان كو ژ پشكدارەكی بۆ پشكدارەكێ دی دەرباز دبیت یان نە ، دشێت تێپەر یان تێنەپەر بیت. بڤی رەنگی ئەڤ پرۆسەیە دشێت هەلگرێ ئێك یان دوو پشكدارێن سەرەكی بیت:1. (بكار) واتە كەرەستێ كو روویدانا كاری ب ویڤە گرێدایە. 2. (بكار وەرگر– goal) كو روودان برێكا بكاری بسەر دا دهێت. [45]

بۆ نموونە:

خەلك هەمی مریشكێن زاڤای ددزن. [46]

دزین (كارێ تێپەر)

خەلك (پشكدار) (بكار)

مریشكێن زاڤای (پشكدار) (بكار وەرگر)

بۆ نموونە:

كەكو ئەز ب تەمامەتی هاتم...

هاتن (كارێ تێنەپەر)

ئەز (پشكدار) (بكار و بكار وەرگر) (47)

2. پرۆسێن زەینی- هۆشی - mental processes: پرۆسێن گرێدای هەستپێكرنێنە

پرۆسێن هۆشی هەلگرێ كارێن سۆزداری یان كارڤەدانێن هۆشی (حەز ژێكرن، ترسین)، كارێن هەستپێكرنێ (دیتن، گوهلێبوون)، و نیاسین - cognitive (هزركرن، باوەری هەبوون)ێنە. ڤان كاران پێدڤی ب پشكدارەكێ مرۆڤی یان نیمچە مرۆڤییە، ب واتایەكا دی پێدڤی ب (هەستپێكەر- Senser)ن، هەروەسا پێدڤی (دیاردێ - phenomenon)نە. (48)

ڤێ پرۆسێ پێدڤی ب دوو پشكدارانە: 1. كەرەستەك كو هەست پێدكەت، هزردكەت و تێدگەهیت، بۆنەوەرەكێ ژیرە یان ب ژیر دهێتە نیاسین. ئەڤ كەرەستەیە ب (هەستپێكەر - Senser) دهێتە نیاسین.2. ئەوا هستپێدهێتەكرن، و هزلێكرن و تێگەهاندن، ب (دیاردە- phenomenon) دهێت نیاسین. (49)

بۆ نموونە:

من گەلەك حەز ژ وی دكر. (50)

حەزژێكرن (پرۆسە)

من (هەستپێكەر)

وی (دیاردە)

3. پرۆسێن پەیوەندیێ - Relational process: پرۆسێن گرێدای بوونێنە

پرۆسێن پەیوەندی پرۆسێن گرێدای ب وەسفكرن یان ناساندنێنە و پێدڤی ب وان كارانن كو پەیوەندییەكا دۆخی - Circumstantial یان خاوەنی - Possessive نیشانددەن، كارێ بەربەلاڤ د ڤێ پرۆسێدا (بوون)ــە. (51)

ئەڤە دبیتە دوو جور: 1. (جورێ ناساندن- identifying mode)، پەیوەندییەكا وەكهەڤ ل هەر دوو لایێن پەیوەندیێ هەیە و دشێت جهێ هەڤدوو بگرن. لڤێرێ دوو پشكدار هەنە كو (ناسنامە - identifier) ناسناما پشكدارێ دی (بەرنیاس - identified)ی دیاردكەت.2. (جورێ وەسفی - attributive mode) لڤێرێ پەیوەندییەك دناڤبەرا دیاردەیەكێ و هەڤالناڤەكیدا دروست دبیت. ئەڤ هەڤالناڤە كو ب (تایبەتمەندی- attribute) دهێتە نیاسین پشكدارەكێ سەربخۆ نینە. كەواتە ڤی جوری بتنێ پشكدارەك هەیە بناڤێ (هەلگر- carrier) كو ئەو هەڤالناڤ بۆ وی دزڤریتەڤە. (52)

بۆ نموونە:

دحو رێبەرێ مە بوو. (53)

دحو (بەرنیاس- identified)

رێبەرێ مە (ناسنامە-identifier)

بۆ نموونە:

مزگەفت مەزەلەكا ئاخێ بوو. (54)

مزگەفت (تایبەتمەندی)

مەزەلەكا ئاخێ (هەلگر)

4. پرۆسێن کەلامی – verbal process

پرۆسێن کەلامی پرۆسێن گوتن و دانوستاندنێنە، پشکدارێن ویژی بریتینە ژ ئاخفتنکەر–sayer، گووتن – بێژە –said و وەرگر– Addresseeی.

بۆ نموونە:

دحو گوت:

هێش یا مای دا ڤەکوژین. (55)

دحو (ئاخفتنکەر)

هێش یا مای دا ڤەکوژین. (بێژە)

چیرۆك خوین و هەڤالێن دحوی (وەرگر)

بۆ نموونە:

د رێکا ڤەگەریانێ دا من گوتێ:

من بەحەشت دیت. (56)

من (ئاخفتنکەر)

من بەحەشت دیت (بێژە)

(ێ= دەیك) نەهاتییە دیارکرن (وەرگر)

5. پرۆسێن رفتاری یان رەوشتی

پرۆسێن رەفتاری – Behavioural process

پرۆسێن گرێدای چالاکیێن خوەزایی یانژی نەکونترۆلکرینە، کو دشێن دەروونی یان دەرەکی بن. ئەڤە شێوێ ماددی یان لـەشیێ دوو پرۆسێن سەرەکیێن دی (کەلامی و هۆشی)نە. کەواتە ئەم دشێین پرۆسێن رەفتاری ب نموونەیێن ڤان هەر دوو پرۆسێن دی بزانین کو ژ ئالیەکێ مادیڤە هاتینە وێنەکرن. و بریتینە ژ: بەرێخۆدان، گوهداریکرن، هەناسەدان، کوخین، گرنژین، خەون دیتن، ڤێژیڤەدان، خەندقاندن، هەوارکرن، زلقەتین...هتد. ئەو ژلایێ واتایی و رێزمانیڤە دکەڤنە دناڤبەرا پرۆسێن ماددی و هۆشیڤە و ب شێوەیەکێ گشتی بتنێ ئێك پشکدار هەیە کو بریتییە ژ رەفتارگەرێ مروڤی. (57)

ڤێ پرۆسێ بتنێ پشکدارەك هەیە کو ئەوژی (رەفتارگەر–behaver)ـە. (58)

بۆ نموونە:

باپیر عەلی ژ دل تێر کرە کەنی. (59)

باپیر علی (رەفتارگەر)

6. پرۆسا هەبوونی – existential process

باسێ هەبوون و نەبوونا دیاردەیەکێ دکەت. کارێ ڤان لارستان پرانییا جاران (هەبوون)ـە. پشکدارێ ڤێ پرۆسێ کو باسێ هەبوون یان نەبوونا وێ دهێتەکرن ب (بۆنەوەر–existent) دهێتە نیاسین. (60)

بۆ نموونە:

قوتابخانە ل گوندێ مە نەبوو. (61)

قوتابخانە (بۆنەوەر)

هنداڤ گوندی و ل سەر گرکەکی دارا گویزەکا گەلـەك مەزن هەبوو. (62)

دارا گویزێ (بۆنەوەر)

پشکا دوویێ

2-1- دەستنیشانکرنا شێوازێ چیرۆکێن (دحو کورەکێ شیم بوو) و (گوڤەندا ل بەر مرنێ)

هەر وەکی د پشکا تیۆریدا ئامـاژە پـێ هاتییـە کرن، کار مینا سیمایەك بۆ دەستنیشانکرنا شێوازێ

نڤیسەری هاتییە وەرگرتن. بۆ ئەنجامدانا ڤێ چەندێژی دوو چیرۆك ژ دوو نڤیسەرێن دەڤەرا بەهدینان، چیرۆکا (دحو کورەکێ شیم بوو) یا (یونس ئەحمەدی) و چیرۆکا (گوڤەندا ل بەر مرنێ) یا (باڤێ نازێ) هاتینە وەرگرتن و ب شێوەیەکێ هەرەمەکی هاتینە هەلبژارتن.

ل دەستپێکێ سەرجەم کارێن بکارهاتی د هەر دوو دەقێن چیرۆکێن هەلبژارتیدا، هاتینە دەستنیشانکرن و پاشی جورێ پرۆسا وێ هاتییە دیارکرن و ل داویێ رێژا سەدیبا بکارهاتنا هەر پرۆسەیەکێ هاتییە نیشاندان. ئەنجامێ ئامارێ بڤی رەنگێ خوارێیە.

خشتێ ژمارە 1: هژمار و رێژا پرۆسان د چیرۆکا (دحو کورەکێ شیم بوو) یا (یونس ئەحمەدی)یدا

جورێ پرۆسێ	هژمار	رێژە
پرۆسا مادی	345	%57
پرۆسا هزشی	45	%7
پرۆسا پەیوەندی	130	%22
پروسا کەلامی	28	%5
پرۆسا رەفتاری	51	%8
پرۆسا هەبوونێ	5	%1
سەرجەمێ پرۆسان	604	%100

خشتێ ژمارە 2: هژمار و رێژا پرۆسان د چیرۆکا (گوڤەندا ل بەر مرنێ) یا (باڤێ نازێ)دا

جورێ پرۆسێ	هژمار	رێژە
پرۆسا مادی	363	%58
پرۆسا هزشی	79	%13
پرۆسا پەیوەندی	100	%16
پروسا کەلامی	57	%9
پرۆسا رەفتاری	17	%3
پرۆسا هەبوونێ	7	%1
سەرجەمێ پرۆسان	623	%100

خشتێ ژمارە 3: رێژا پرۆسان د هەر دوو چیرۆکێن (دحو کورەکێ شیم بوو) و (گوڤەندا ل بەر مرنێ) دا

جورێ پرۆسێ	چیرۆك	
	دحو کورەکێ شیم بوو	گوڤەندا ل بەر مرنێ
	رێژە	رێژە
پرۆسا مادی	%57	%58
پرۆسا هزشی	%7	%13
پرۆسا پەیوەندی	%22	%16
پروسا کەلامی	%5	%9
پرۆسا رەفتاری	%8	%3
پرۆسا هەبوونێ	%1	%1

هێلکارییا رێژا پرۆسان د هەر دوو چیرۆکێن (دحو کورەکێ شیم بوو) و (گوڤەندا ل بەر مرنێ) دا

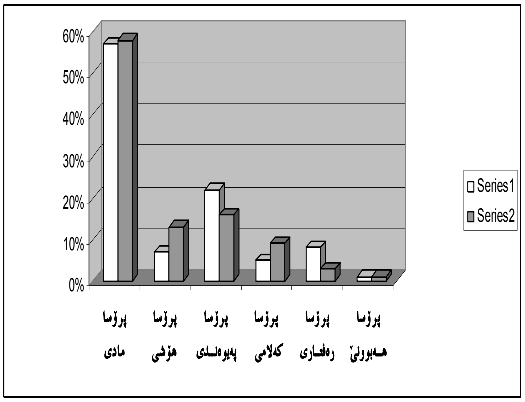

2-2- هەڤبەرکرنا رێژا بکارهینانا پرۆسان د هەر دوو چیرۆکاندا

هەبوونا جیاوازییێ د بکارهینانا پرۆساندا رێککەفت نینە و مەبەستدارە. هەر وەکی د پشکا تیۆریژیدا هاتییە گوتن، نڤیسەر لدویڤ سیستەمێ تێپەری د ناڤ کۆمەکا هەلبژارتناندا، هەلبژارتنا گونجای ئەنجامددەت. ئەڤ هەلبژارتنە ژ نڤیسەرەکی

بۆ نڤيسەرەكێ دن جياوازە و رەنگڤەدانا هەست، نێرين و جيهانبينيا تايبەتا نڤيسەرييە، كو برێكا كۆمەكا هەلبژارتنان ڤێ جيهانبينيێ ڤەدگوهێزيتە دناڤ كەسايەتيێن چيرۆكێن خۆ دا. ئێك ژ ڤان هەلبژارتنانژی (هەلبژارتنا كارييە، كار بەرجەستە بوونا پرۆسێن (مادی، هۆشی، پەيوەندی و ...هتد)ە. نڤيسەر لدويڤ مەبەستێ، كارێ گونجای هەلدبژێريت، لەوا هەلبژارتنا كاری رێككەفت نينە و لدويڤ واتا هۆشيا نڤيسەری دهێتە ئەنجامدان.) [63] ئەم ب دەستنيشانكرنا ڤان كاران و جورێ پرۆسا گرێدای ب هەركارەكی دشێين شێوازێ هەر دوو نڤيسەرێن ناڤبری بڤی رەنگی دەستنيشان بكەين:

د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا رێژا پرۆسا مادی پترە ژ چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)، هەر چەند رێژا جياوازيێ گەلەك نينە، لێ دياردبيت كو د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا، نڤيسەر پتر بەرڤ دورهێليڤە چوويە و بۆ ڤێ چەندێژی مفا ژ ئەنجامدانا كار و رووداناں وەرگرتييە. سەرەرای باسكرنا رووداناں پشكدارێن رووداناں واتە بكار و بكاروەرگرژی دهێنە نيشاندان. ل بەرامبەر، چونكی رێژا پرۆسا مادی د چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)دا كێمترە، لەوا نڤيسەر بەرەڤ بكارهينانا پرۆسا رەفتاريڤە چوويە. رێژا پترا پرۆسا رەفتاری د چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)دا نيشاندەدەت كو نڤيسەرێ چيرۆكێ - بەروڤاژی چيرۆكا دن- جەخت لسەر رەفتارا كەسايەتييان كرييە. ب واتەيەكا دن د چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)دا، كەسێ تاك و رەفتارێن وييێن تايبەت جهێ گرنگی پێدانا نڤيسەری بوويە، لێ د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا تاك مينا كەسەكێ جڤاكی و رەفتارا وی دناڤ ڤی جڤاكيدا جهێ بايەخدانێ بوويە.

د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا رێژا پرۆسا هۆشی پترە ژ چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)، بڤی رەنگی دياردبيت كو د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا پتر گرنگی ب دياركرنا لايەنێ دەروونييێ كەسايەتييان و ئاشكەرا كرنا هەست و هزرا جياواز و وەكهەڤا كەسايەتييان هاتييە دان. ل بەرامبەر چونكی رێژا پرۆسا پەيوەندی د چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)دا پترە، لەوا ديار دبيت كو نڤيسەرێ ڤێ چيرۆكێ - بەروڤاژی چيرۆكا دن - پتر گرنگی ب سالوخدان و ناساندنا دەورووبەری واتە دەم و جهی دايە. ب واتايەكا دن د چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)دا، نڤيسەری پتر جەخت لسەر سالوخدانا وی دەم و جهی كرييە ئەوێ كەسايەتيێن چيرۆكا وی تێدا دەردكەڤن، لێ د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا نڤيسەری پتر جەخت لسەر سالوخدانا لايەنێ دەروونييێ كەسايەتيێن چيرۆكا خۆ كرييە.

د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا رێژا پرۆسا كەلامی پترە ژ چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)، ئەڤەژی نيشانا وێ چەندێيە كو نڤيسەری گوتنێن

كەسايەتيێن خۆ مينا راپۆرتەكێ ڤەگوهازتينە و بڤی رەنگی چیرۆكەكا ئاشكەراتر بەرهەم هينايە.

د پرۆسا هەبوونێدا چ جياوازی د ناڤبەرا واندا ناهێتە ديتن.

ئەنجام

ژ ئەنجامێ شرۆڤەكرن و ئامارا هاتييە ئەنجامدان، ئەم دشێين ڤان ئەنجامان دەستنيشانبكەين:

1. ئەنجامێ ڤەكۆلينێ نيشانددەت كو د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا، نڤيسەر پتر بەرەڤ دورهێليڤە چوويە و بۆ ڤێ چەندێژی مفا ژ ئەنجامدانا كار و رووداناان وەرگرتييە. ب دەربڕينەكا دن تاك مينا كەسەكێ جڤاكی و رەفتارا وی دناڤ ڤی جڤاكيدا جهێ بايەخا نڤيسەری بوويە. ل بەرامبەر رێژا پترا پرۆسا رەفتاری د چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)دا نيشانددەت، كو نڤيسەرێ چيرۆكێ جەخت لسەر رەفتارا كەسايەتييان كرييە. ب دەربڕينەكا دن كەسێ تاك و رەفتارێن ويێن تايبەت جهێ گرنگی پێدانا نڤيسەری بوويە.
2. د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا رێژا پرۆسا هۆشی پترە ژ چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)، بڤی رەنگی دياردبيت كو د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا پتر گرنگی ب دياركرنا لايەنێ دەروونييێ كەسايەتييان هاتييە دان. ل بەرامبەر چونكی رێژا پرۆسا پەيوەندی د چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)دا پترە، لەوا ديار دبيت كو نڤيسەرێ ڤێ چيرۆكێ پتر گرنگی ب سالوخدان و ناساندنا دەورووبەری واتە دەم و جهی دايە.
3. د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا رێژا پرۆسا كەلامی پترە ژ چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو)، ئەڤەژی نيشانا وێ چەندێيە كو نڤيسەری گوتنێن كەسايەتيێن خۆ مينا راپۆرتەكێ ڤەگوهازتينە و بڤی رەنگی چيرۆكەكا ئاشكەراتر بەرهەم هينايە و پتر دراميیە. ئەڤ راپۆرتكرنا گوتنێن كەسايەتيانژی د چيرۆكا (گوڤەندا ل بەر مرنێ)دا نيشانا بكارهينانا شێوازەكێ سادە و دەستپێكێ نڤێسينێيە ل چاڤ چيرۆكا (دحو كورەكێ شيم بوو).

پەراوێز

[1] مايكل تولان:1386 :195.

[2] محمدرچا پهلوان نژاد:1388: 52.

[3] هەمان ژێدەر:52.

[4] Prithvi Narayan Shrestha: :71-72

[5] هەمان ژێدەر:71-72.

[6] مصطفي عاصی:1390 :3.

[7] هەمان ژێدەر:3.

[8] G. Kress:1985:18.

[9] Halliday 1994: 106.

[10] هەمان ژێدەر:106.

[11] هەمان ژێدەر:106.

[12] فردوس اقا گا زادە:1390: 244.

[13] Paul simpson:2004:22.

[14] هەمان ژێدەر:22.

[15] مهران مهاجری و محمد نبوی: 1376: 15-17.

[16] David Crystal: : 494.

[17] مهران مهاجری و محمد نبوی: از زبان تا شعر: 1376 :71 .

[18] فردوس اقا گـل زادە:1390: 244.

[19] مايكل تولان:1386 :196.

[20] PAUL SIMPSON:2004:121
[21] علی اصغر سلطانی :1384: 65.
[22] روح الله عطاری: 1388 :12.
[23] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376 :40-41.
[24] هەمان ژێدەر: 39-65.
[25] مایكل تولان:1386 :196.
[26] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376: 39-65.
[27] مایكل تولان:1386 :196.
[28] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376: 39-65.
[29] مایكل تولان:1386 :196.
[30] یونس ئەحمەد:2011 :62.
[31] مصطفی عاصی:1390 :5.
[32] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376: 39-65.
[33] یونس ئەحمەد:2011 :62.
[34] هەمان ژێدەر:62.
[35] هەمان ژێدەر:64.
[36] هەمان ژێدەر:70.
[37] مصطفی عاصی:1390 :5.
[38] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376: 39-65.
[39] لڤێرێ هەر ئەو چەمك نینە ئەوا د رێزمانا كەڤندا دهێتە بكارهینان، بەلكو لڤێرێ مەبەست كەرەستێ پێشیێ دهێت واتە (نیهاد) و كەرەستێ پشتی وێ دهێت واتە (گوزارە)یە.
[40] یونس ئەحمەد:2011 :70.
[41] مهران مهاجری و محمد نبوی: 1376: 37-39.
[42] هەمان ژێدەر: 37-39.
[43] هەمان ژێدەر: 37-39.
[44] مایكل تولان:1386 :198.
[45] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376 :42 .
[46] یونس ئەحمەد:2011 :68.
[47] باڤێ نازێ: 2009:12.
[48] مایكل تولان:1386 :199-200.
[49] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376 :43.
[50] یونس ئەحمەد:2011 :68.
[51] مایكل تولان:1386 : 201.
[52] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376 :44.
[53] یونس ئەحمەد:2011 :61.
[54] هەمان ژێدەر:69.
[55] هەمان ژێدەر:66.
[56] هەمان ژێدەر:75.
[57] مایكل تولان:1386 :200-201.
[58] مهران مهاجری و محمد نبوی:1376 :45 .
[59] یونس ئەحمەد:2011 :74.
[60] هەمان ژێدەر:45.
[61] یونس ئەحمەد:2011 :69.
[62] هەمان ژێدەر:71.
[63] فردوس اقا گل زاده: 1390: 252.

ژێدەر

- باڤێ نازێ، گۆڤەندا ل بەر مرنێ (كورتە چیرۆك)، وەشانێن سپیرێز، دهوك، 2009.
- علی اصغر سلطانی، قدرت، گفتمان و زبان، نشر نی، تهران،1384.
- فردوس اقا گل زاده و علیه كرد زعفرانلو كامبوزیا و حسین رضویان، سبك شناسی داستان بر اساس فعل: رویكرد نقشگرا، فصلنامە تخصصی سبك شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب) – علمی پژوهشی، سال چهارم – شماره اول– بهار 1390 – شماره پیاپی 11.
- لوئی زكوان، تحلیل سیاق كلام: روشی برای ارزشیابی كیفیت ترجمە، ت: روح الله عطایی، درباره ترجمە، سال چهارم – شماره ششم، بهار و تابستان 1388.
- تولان، روایت شناسی (درامدی بر زبان شناختی–انتقادی)، ت: سیده فاطمه علوی و فاطمە نعمتی، انتشارات سمت، تهران، 1386.
- –محمد رضا پهلوان نژاد و فائزه وزیر نژاد، بررسی سبكی رمان (چاغ ها را من خاموش می كنم)) با رویكرد فرانقش میان فردی نظریه نقش گرایی، ادب پژوهی، شماره هفتم و هشتم، بهار و تابستان 1388.
- مصطفی عاصی و محسن نوبخت، تحلیل سبك شناختی شعر اخوان (ان گاه پس از تندر): رویكردی نقش گرا، زبان شناخت،

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال دوم،شماره دوم، پاییز و زمستان، 1390.

- مهران مهاجر و محمد نبوی، از زبان تا شعر – درامدی بر زبانشناسی سازگانی – نقش گرا و کاربرد ان در خوانش شعر، مجموعه مقالات سومین کنفرانس زبانشناسی به کوشش یحیی مدرسی و محمد دبیر مقدم، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. 1376، صص:69-81.
- مهران مهاجر و محمد نبوی، به سوی زبان شناسی شعر – رەیافتی نقش گرا، نشر مرکز، تهران، 1376.
- یونس ئەحمەد، لێ لێ وەسو، دەردێ ئەڤینێ، سپێدەیەکا دی، وەشانێن ئێکەتییا نڤیسەرێن کورد – دهوك، دهوك، 2011.
-

- David crystal, a dictionary of linguistics and phonetics – sixth edition, Blackwell publishing, 2008.
- G. Kress . Linguistics process in sociocultural practice. Geelong ،Vic : Deakin university press. 1985.
- M. A. K. Halliday, An introduction to functional grammar, Revised by Christian M.I.M. Matthiessen, New York - Arnold, 1994.
- Paul simpson, stylistic: a resource book for students, London, 2004.
- Prithvi Narayan Shrestha, DYNAMIC ASSESSMENT OF ACADEMIC WRITING FOR BUSINESS STUDIES , BEd, MA, MA(TESOL) , Doctor of Education (EdD), October 2011.

الخلاصة

يتناول هذا البحث الموسوم((أسلوب القصة حسب الفعل، بحث لساني وظيفي)). تحديد أسلوب الخاص لكل من القصتين: (دحو كورەكێ شيم بوو) للكاتب (يونس أحمد) و (گۆڤەندا ل بەر مرنێ) للكاتب (باڤێ نازێ) حسب المنهج الوظيفي لهاليداي.

وضع الباحثان في بداية هذا البحث أفتراضا وهي:(هل الكاتبان أهتما بالواقع و الى حد كبير أستخدما أسلوبا متشابها؟) و حاول الباحثان وفق تحليل الامثلة عن طريق الاحصاء تثبيت حقيقة و عدم حقيقة هذا الافتراض و في النهاية توصل الباحثان الى هذه النتيجة(ان في قصة (گۆڤەندا ل بەر مرنێ) أهتم الكاتب أكثر بالواقع و الفرد كشخص أجتماعي و سلوكه في المجتمع كان محل أهتمام الكاتب و لكن في قصة (دحو كورەكێ شيم بوو) أكد الكاتب على سلوك الاشخاص بمعنى أهتم بالشخص المفرد و سلوكه الخاصة، بتعبير أخر أن لكل كاتب أسلوب و عالمه الخاص .

ABSTRACT

In Functional Grammar, hypothesis refers to experimental models within the framework of processes, reflecting an ideational function in language. Hence, with accordance to types of processes as well as frequency and enumeration, experiences and ideas of the writer are shown. This can be achieved by way of experimental metafunctions through transitivity, which is a mechanism of expressing these functions.

The current study, which is entitled “Modeling the Story according to Verb: A Functional Study”, tackles the style and model of two stories, Deho was a Naughty Boy by Younis Ahmed and The Dying Dance by Bave Naze. This is fulfilled by the transitivity system within the framework of Halliday’s Function Grammar.

For the accomplishment of the study, researchers put a hypothesis. They hypothesize that reality in both stories is given much importance, using the same style and model. They also tried to prove the fact of being true or not. Finally, researchers came to a conclusion that in The Dying Dance much importance is given to reality, which is like an individual having attention in the society. In contrast, in Deho was a Naughty Boy, focus is put on specific behavior of the individuals in the society. In other words the two story writers show different styles.